DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-670-9-40

СИСТЕМА ПРАВОЗАСТОСОВНИХ ОРГАНІВ, ЩО ВИРІШУЮТЬ СІМЕЙНІ СПОРИ МІЖ БАТЬКАМИ ЩОДО ДІТЕЙ

Муха Микола Євгенович
аспірант кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна

В системі правозастосовних органів, що вирішують сімейні спори між батьками щодо дітей, можемо виділити органи опіки та піклування та суди.

Органи опіки та піклування є правозастосовним органом, що вирішує сімейні спори між батьками щодо дітей. За визначенням С. І. Шимон, органи опіки та піклування є спеціальною державною інституцією, яка відповідно до законодавства провадить діяльність з метою забезпечення особистих не майнових і майнових прав та інтересів дітей, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати власні права і виконувати обов'язки [1, с. 223-224], уповноваженими державою суб'єкти системи захисту прав і законних інтересів дітей; відіграють ключову роль у цивільних провадженнях щодо забезпечення права дитини на сім'ю. Водночас органи опіки та піклування і служба у справах дітей є різними суб'єктами, які в справах щодо дитини зазвичай працюють разом, але функції та повноваження є розбіжними. Згадані суб'єкти об'єднує те, що вони діють у системі захисту дитини, ефективність яких залежить від злагодженої співпраці між собою і судом. Органи опіки та піклування є обов'язковим учасником справ щодо визначення місця проживання дитини, встановлення графіка спілкування. У цьому орган опіки та піклування виконує роль посередника між судом і дитиною, інтегрує і соціальну, і психологічну, і правову інформацію з метою оцінки ситуації. Діяльність органів опіки та піклування базована на комплексному аналізі життєвих обставин, що дає змогу ухвалювати рішення, що спрямовані захищати найкращі інтереси дитини і забезпечує справедливий баланс між її правами, правами батьків й обов'язками держави. Ключові функції органів опіки та піклування і служб у справах дітей у межах цивільних проваджень мають охоплювати цикл роботи із дитиною та її сім'єю (від первинної оцінки ситуації аж до післясудового супроводу) [2, с. 18].

Органи опіки та піклування у захисті сімейних прав, як відзначає М. М. Дякович, відіграють одну з важливих ролей, оскільки особа, у випадках, визначених законом, має право на попереднє звернення до них за захистом. Це перший крок у захисті сімейно-правових відносин, перш ніж звернутися до суду [3, с. 27]. Межі повноважень органів опіки та піклування, стосуються лише чітко визначених у законі санкцій, які цей орган має право застосовувати, а тому можлива допомога цього органу у врегулюванні сімейних відносин є істотною меншою ніж у суду, який має право навіть виходити за межі, визначені у законі, і вирішувати справу за аналогією права [4, с. 62].

Участь органів опіки та піклування у захисті сімейних прав та інтересів – це визначені сімейним законодавством форми участі у захисті сімейних прав та інтересів [5, с. 440]. Його участь відповідно до ч. 4 ст. 19 СКУ є обов'язковою під час розгляду судом таких спорів: щодо участі одного з батьків у вихованні дитини (ст. 158 СКУ); щодо місця проживання дитини (ст. 161 СКУ); щодо управління батьками майном дитини (ч. 7 ст. 177 СКУ). Як органи опіки та піклування, так і суд вирішують спори: між батьками щодо імені дитини (ч. 1 ст. 146 СКУ); між батьками щодо зміни прізвища дитини (ч. 5 ст. 148 СКУ); між батьками щодо зміни по батьками дитини (ч. 5 ст. 149 СКУ); щодо участі у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї (ст. 158 СКУ); між матір'ю та батьком щодо місця проживання малолітньої дитини (ст. 161 СКУ). Виключно суди вирішують сімейні спори щодо походження дитини.

Не можна забувати, що приписи ст. 1476 Книги 6 «Право сімейне» проєкту ЦКУ, присвячені найкращим інтересам дитини. Під час вирішення будь-якого питання стосовно дитини члени сім'ї, інші особи, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, суд керуються найкращими інтересами дитини та враховують: а) вік, стан здоров'я та будь-які особливості дитини; б) матеріальні, освітні, психологічні, емоційні та інші потреби дитини з урахуванням її віку та розвитку; в) думку дитини, якщо вона може її висловити; г) можливий вплив на дитину будь-яких змін та обставин; д) характер відносин дитини з іншими членами сім'ї – якщо питання стосується таких відносин (ч. 1 ст. 1476 Книги 6 «Право сімейне» проєкту ЦКУ).

Багато років тому З. В. Ромовська констатувала, що «активно обговорюється проблема створення в Україні системи ювенальної юстиції, тобто системи судів, які розглядали би сімейні спори та справи щодо неповнолітніх» [6]. На думку О. І. Харитонової, спеціалізовані сімейні суди мають бути центральним елементом сімейної юстиції [7, с. 79]. Як зазначає В. М. Чернега, на відміну від чинного законодавства про судоустрій України, в сучасних судоустроях

зарубіжних країн, серед яких Австралія, Велика Британія, Ізраїль, Канада, Нова Зеландія, Сінгапур, Сполучені Штати Америки, Федеративна Республіка Німеччина, Японія, чільне місце посідають сімейні суди. На думку науковця, в Україні має бути створено Суд у сімейних справах, в якому у порядку позовного провадження мають розглядатися справи, що виникають із сімейних правовідносин між батьками щодо дітей, в тому числі про: надання дозволу на виїзд неповнолітньої дитини за межі України; визнання сімейного договору недійсним; встановлення батьківства або материнства; повернення дітей до країни постійного місця проживання; позбавлення батьківських прав; розірвання шлюбу; стягнення аліментів. На думку цього вченого, з одного боку, ця новація якнайкраще забезпечуватиме захист прав та інтересів учасників сімейних відносин, а із другого – оптимально враховуватиме своєрідність розгляду та вирішення сімейних справ (спорів) у судовому порядку [8, с. 192], з чим складно не солідаризуватися. Запровадження спеціалізації суддів із розгляду справ, що виникають із сімейних правовідносин і стосуються захисту прав та інтересів дітей, сприяння в дотриманні стандартів правосуддя, дружнього до дитини, встановлено Стратегією забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024–2028 роки [9]. У листопаді 2025 року в нашій державі стартував пілотний проєкт зі спеціалізації суддів у справах сім'ї та дітей. До нього залучені 11 судів у Волинській, Житомирській, Закарпатській, Львівській, Одеській, Полтавській, Харківській, Хмельницькій, Чернівецькій областях та в Києві [10].

Отже, система правозастосовних органів, що вирішують сімейні спори між батьками щодо дітей – це злагоджена організація уповноважених державою інституцій, які в межах визначеної законом компетенції здійснюють професійну діяльність, що спрямована на вирішення генеологічних батьківських спорів, антропонімічних батьківських спорів, батьківських спорів щодо виховання дитини, осідкових батьківських спорів, управлінсько-майнових батьківських спорів, аліментних батьківських спорів, для забезпечення пріоритету сімейно-правової охорони прав та інтересів дитини. До цих органів відносяться органи опіки та піклування і суди. Наразі, на сучасному етапі, запроваджується спеціалізація суддів із розгляду справ, що виникають із сімейних правовідносин.

Література:

1. Шимон С. І. Орган опіки та піклування. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20 т. Т. 12: Сімейне право / редкол.: В. І. Борисова (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук. України; Ін-т

держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків: Право, 2021. С. 223-226.

2. Методичні рекомендації щодо реалізації права дитини бути заслуханою при розгляді цивільних справ / Бугаєць Тамара, Гретченко Лариса, Грицевич Олександра, Козлова Анна; Загальна редакція: Пархоменко Павло; Координатор від ЮНІСЕФ в Україні: Старіков Віталій. Київ: ТОВ «Обнова Компані», 2026. 64 с.

3. Дякович М. М. Здійснення сімейних прав та виконання сімейних обов'язків. Захист сімейних прав та інтересів. Науково-практичний коментар. Сімейний кодекс України / за заг. ред. Т. В. Боднар, О. В. Дзери. Київ: Юрінком Інтер, 2020. Гл. 2. С. 21-29.

4. Сімейне право: Нотаріат. Адвокатура. Суд: наук.-практ. посіб.: у 2-х кн. / [С. Я. Фурса, Л. Ю. Драгнєвіч, О. С. Пульнєва, Є. І. Фурса]; за ред. С. Я. Фурси. Київ: Вид. Фурса С. Я., 2005. Кн. 1. 896 с.

5. Шимон С. І. Участь органу опіки та піклування у захисті сімейних прав та інтересів. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20 т. Т. 12: Сімейне право / редкол.: В. І. Борисова (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків: Право, 2021. С. 440-442.

6. Ромовська З. В. Українське сімейне право: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Правова єдність, 2009. 500 с.

7. Харитонова О. І. Сімейні правовідносини: деякі проблеми з погляду аксіології. *Сімейні (родинні) цінності перед викликами гібридної війни: правові проблеми*: кол. монографія / за заг. ред.: Є. Харитонова, О. Харитонової, І. Давидової, О. Сафончик; НУ «Одеська юрид. академія». Одеса: Фенікс, 2025. Розд. 3. С. 58-94.

8. Cherneha V., Bohdanets A., Kononets O. Forms and ways of defending family rights and interests in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11. Iss. 49. P. 189-197.

9. Стратегія забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024-2028 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.11.2024 № 1201-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-2024-w1_1.

10. Спеціалізація суддів у справах сім'ї та дітей: досвід та виклики. URL: https://unba.org.ua/news/9769-specializaciya-suddiv-u-spravah-simi-ta-ditej-dosvid-ta-vikliki.html.